

Búcsú a „névtelen kereszténytől”?

VASS GYÖRGY

Született 1928-ban Budapesten. Filozófiai tanulmányait Leuvenben fejezte be, majd az Oxford melletti jezsuita egyetemen szerzett teológiából licenciátust, a római Gergely egyetemen pedig doktorátust. 1962 és 1970 között az oxfordi Heythrop College-ben, 1970-1976-ig a londoni egyetemen, majd 1976-1996-ig, Karl Rahner második utódaként, az innsbrucki egyetemen tanított rendszerző teológiát. Jelenleg ennek az egyetemnek emeritált professzora. A Jézustársaság tagja.

¹ *Glaube in winterlicher Zeit, Gespräche mit Karl Rahner aus den letzten Lebensjahren*, P. Imhof & H. Biallowons, 1986, Düsseldorf, 18.

A II. Vatikáni zsinat túllépte a katolikus egyház önmagába tekintő, zárt és európai jellegét. Dokumentumaiban a *világegyház* ad útmutatást az emberiség mai és jövő kérdéseiben. Legalábbis így mérte fel Karl Rahner a zsinat — szerinte — legfőbb vívmányát.¹ A sokat vitatott globalizálódás, amely már századunk közepén előtérbe került, többek között a világvallások találkozását is jelentette. Az ökumenizmus önmagában európai jelenség, de a vallásközi párbeszéd lehetősége túlhaladja kontinensünk határait, és így az egyetemes, katolikus egyház feladatává vált.

A zsinat tanítása

A lehetőség erre a párbeszédre fennáll, és ez kiolvasható a zsinati szövegekből. Az egyházzal szembeni konstitúció, a *Lumen gentium* tanúskodik arról, hogy minden ember meghívást kapott Isten népéhez (LG 13.). Következésképpen az egyház igazában *katolikus* feladata a világban szétszórt testvéreinket az emberi közösség egységébe vezetni. Ez a feladat elsősorban az egyénekre vonatkozik, akik elvben csak akkor nyerhetik el üdvösségüket, ha valamilyen módon Isten vándorló népéhez, az egyházhoz tartoznak (LG 14.). Ez azonban nem zárja ki az üdvözlőket, akik nem ismerik Krisztus Evangéliumát, hiszen ők is, tudtuk nélkül, útban vannak Krisztus egy igaz egyháza felé: a Szentlélek kegyelme bennük is munkálkodik. Ezért a különböző nem keresztény vallásokban is felfedezhetjük az igazat és a jót mint Isten üdvözlő ajándékait (LG 16.). Ezek az ajándékok valójában Jézus Krisztusnak, az Isten Fiának érdemeiből származnak, aki valamilyen módon *minden emberrel* egyesült, és aki képmása lett minden emberi sorsnak. Ezért tudja a *Gaudium et spes* kezdetű konstitúció kijelenteni: „...a Szentlélek mindenkinek módot ad arra — Isten tudja, miképpen —, hogy a hűsvét titkában részesedjék” (GS 22.).

Ezekben a nyilatkozatokban még főleg a nem keresztény *egyén* üdvössége van a központban. A nem keresztény vallásokról szóló nyilatkozat, a *Nöstra aetate* jellemzi az egyház álláspontját a különböző vallásokról. Ezek mind, kivétel nélkül, az emberi lét titokzatos voltára igyekeznek feleletet adni. Ezért a „katolikus egyház semmit sem vet el abból, ami ezekben a vallásokban szent és igaz” (NA 2.), sőt előírja, hogy tagjai kellő tisztelettel vegyék tudomásul ezeknek a vallásoknak a létmódját — még azokat az igazságokat is, amelyek saját tanításától eltérnek, hiszen „nem-

egyszer megcsillan bennük egy sugara annak az igazságnak, amely megvilágosít minden embert” (NA 2.). Ez természetesen nem zárja ki az egyház missziós feladatát, amelyet az erről szóló határozat, az *Ad gentes* fejt ki részletesen. A 7. pont foglalja össze világosan az egyház dialektikus viszonyát a nem keresztény vallási közösségekkel, és azokkal, akik saját hibájukon kívül nem ismerték meg Krisztus Jó hírét. Egyrészt, mert az üdvösséget nem lehet Jézus Krisztus elkerülésével elérni, másrészt viszont „Isten egyedül őáltala ismert úton elvezetheti a hitre azokat is, akik hibájukon kívül nem ismerik az evangéliumot”. Ez a kijelentés feltételezi, hogy az egy üdvösség elérésének több fajta útja van, de nem mutatja meg, hogyan vezetnek ezek az üdvösséghez. Ezen a téren az Isten titkaiba ajánlja a nem keresztény egyén üdvösségét.

Karl Rahner elmélete

Nem így Karl Rahner, aki már a zsinat agghiornamentója előtt állást foglalt a nem keresztény vallásokkal kapcsolatban. Állásfoglalásának alapja az *anonim, a névtelen keresztény* elmélete. Ez az elmélet ad választ Rahner teológiájában arra a kérdésre, amelyben az *Ad gentes* Isten titokzatos tetteire utalt. A teológus feladata viszont a már elfogadott hitet elméletével érthetőbbé tenni.² Rahner elméletének a névtelen keresztényről egész irodalma van, amelyet itt nem tudunk összefoglalni. Mégis érdemes ennek eredetét, kikristályosodását teológiájában röviden jellemezni.

²Gondoljunk az I. Vatikáni zsinat tanítására az *intellectus fidei*-ről.

³Röper, Anita: *Die Anonymen Christen*, 1963, Mainz.

⁴Rahner, Karl: *Die anonymen Christen*, Schriften zur Theologie (Schriften) V. 551.

⁵Rahner, Karl: *Der Christ und seine ungläubigen Verwandten*, Geist und Leben 27 (1954), most: Schriften III. 419-440.

⁶*Gliedschaft in der Kirche nach der Lehre der Enzyklika Pius XII Mystici Corporis Christi*, Schriften II. 7-94.

A kifejezés önmaga nem Rahner találmánya. 1963-ban Anita Röper könyvében merül fel a szó, amelyet aztán Rahner kommentál egy ugyanabban az évben megjelent recenziójában.³ Ebben az írásban feltűnik a még teljesen ki nem dolgozott elmélet *pasztorális* indítókoka. Minden keresztényben felmerül a kérdés, vajon lehetséges-e, hogy emberek milliói Krisztus előtt és után ki vannak zárva az üdvösségből, és életük befejezetlenül az értelmetlenségben végződik.⁴ Rahner számára a névtelen kereszténynek megfelelő fogalom már régen készen volt. Már 1954-ben megjelenik egy írása a német jezsuiták lelkeségi lapjában a hívők viszonyáról hitetlen testvéreikhez.⁵ „Szabad nekünk, és valójában kötelességünk Isten üdvözítő irgalmában reménykedni.” Ez a kötelező reménység annál is inkább szükséges, mert a hívő önmaga sem lehet biztos saját üdvösségében. A remény azonban nem belterjes tünet, hanem általános, az emberiség minden tagjára vonatkozik. Ennek az univerzális reménynek alapja már a *névtelen keresztény* elmélete felé mutat.

Még közelebb kerül az 1946-ban kiadott hosszú kommentárjával XII. Piusz pápa *Mystici corporis*, azaz az egyház titokzatos tétéről szóló enciklikájával a névtelen keresztény elméletéhez. A szándék itt is pasztorális, és a még akkor nem annyira hangsúlyozott ökumenét szolgálja.⁶ Rahner cikkében, a maga sajátos módján, kiterjeszti az enciklika meglehetősen szűk meghatározá-

sát az egyház megkeresztelt tagjairól gyakorlatilag az egész emberiségre. Azokra is, akik Krisztus evangéliumával még nem találkoztak. Minden ember az emberi természet, emberi közösség tagjaként egyszer döntés előtt áll: tudatosan részt vesz-e vagy sem ebben a konkrét emberiségben. Viszont ez az emberiség a maga egységében Krisztus egyesítő tettének nyomait viseli magán, amit az egyház jelképez történelmünkben. Így a döntés a konkrét emberi természet és a közösség mellett, egyszersmind egy ki nem mondott, mégcsak nem is tudatos vágy (*votum*) Krisztus egyháza után. Így álláspontja egyrészt fenntartja a már Órigenészre és Cyprianusra visszavezethető elvet — *extra ecclesiam nulla salus* (az egyházon kívül nincs üdvösség) —, másrészt viszont elismeri Krisztus és a Szentlélek üdvözítő kegyelmének működését az egyházon kívül. Tétele feloldja ezt a dialektikus álláspontot a nem látható, névtelen egyházhoz tartozás lehetőségében. Az egyház tagságáról írt cikkében még kimondatlanul ugyan, de elérünk a névtelen keresztény elméletéhez.

Amikor ez a kifejezés megjelenik írásaiban, akkor világos lesz, hogy az ennek megfelelő fogalom tökéletesen beleillik gondolatrendszerébe. Ismert egyetlen kimondottan bölcséleti műve, amelyben a transzcendentális tomizmus maréchalit vonalát veszi át. Ennek az a jellegzetessége, hogy minden emberi aktusban — még akkor is, ha ez nem tudatos — állítjuk a lét teljességét, az Istent.⁷ Amikor pedig az erre reflektáló ember a maga konkrét történelmi valóságába lép, rájön arra is, hogy kötelessége életének történelmében keresni ennek az Istennek szavát. Ha ez őt valóban eléri, akkor erre hallgatnia is kell.⁸ Ezzel az állásponttal Rahner még csak a teológia határát érte el, de mert az isteni kinyilatkoztatásba vetett hit irányítja gondolatmenetét, egy hasonló univerzális, mindent átfogó tételből indul ki. Kegyelemtanának alaptétele: Isten akarja minden ember üdvösségét (vö. 1Tim 2,3-4). Ez az akarat pedig hathatós, és így minden emberben van valami, ami az üdvösség felvételét lehetővé teszi. Jóllehet ez a „valami” nem az emberi természetbe oltott képesség (*potentia* vagy *facultas*), hanem történelmi létezésünkben általánosan felmerülő irányítás természetfeletti célunk felé.

Ezekben az elvontnak látszó tételekben még szó sincs a névtelen keresztényről, Rahner mégis ezekre épít, amikor elméletét igazolni akarja. Érvelésének három fő típusa van.

Három érv

Először az ember erkölcsös cselekedeteiből indul ki. Tetteink akkor minősíthetők jónak, ha a helyes végcélra irányulnak. Történelmi helyzetünkben azonban Krisztus után ez a cél nemcsak az emberi kiteljesedés a jóban, hanem egyszersmind természetfeletti rendeltetésünk is. Ebből következik, hogy minden jó emberi tett, anélkül, hogy ennek tudatában volnánk, már az üdvösségre irányul. Nincs semleges vagy természetes erkölcsiség, csak termé-

⁷*Geist in Welt.*

Zur Metaphysik der endlichen Erkenntnis bei Thomas von Aquin,
Thomas von Aquin,
1939, Innsbruck.

⁸*Hörer des Wortes,*

Zur Grundlegung einer Religionsphilosophie.
J. B. Metz
feldolgozásában, 1963,
első kiadás: 1940,
München.

szetfeletti üdvünket szolgáló jótett és erény. Ezen a síkon a tisztá lelkiismeret fogja a névtelen keresztényt jellemezni.

A második és központi érvelésmódja *krisztologikus*. Feltételezi, hogy a teremtés Krisztusért történt, és az Ő istenemberi sorsának valósága bele van írva világunk szerkezetébe. Mármost, ha tudatosan elfogadjuk teremtett önmagunkat (ami Rahner szerint nem éppen könnyű), ha igent mondunk életünk szövevényére, és szabadon elfogadjuk az elkerülhetetlen halált, akkor mintegy *incognito* Krisztust fogadtuk el, vele élünk, és halálunk az Ő megváltó halálához hasonul. Vagyis életünket a természetfeletti kegyelem irányítja, és ez a kegyelem mindig és kizárólagosan *Krisztus kegyelme*. Tehát minden ember, hacsak ennek a természetfeletti erőnek nem áll ellen, isteni *miliő*ben él, ennek hatását élvezve nemcsak anonim istenhívő, hanem egyszersmind névtelen keresztény is, aki előtt az üdvösség kapuja tárva-nyitva áll.

A harmadik mód, az utóbbinak kiegészítése, konkretizálása: ez főképp Rahner későbbi írásait jellemzi. Mind a moralitásnak, mind a Krisztus-ismeretnek és -követésnek élményszerű közös forrása az *embertársi szeretet*. Valójában ez erkölcsiségünk végső normája, de ugyanakkor ebben a szeretetben tűnik fel legtöbbször istenszeretetünk fel nem ismert jelenléte. Az ugyanis, hogy egy másik személyben valaki feltétel nélkül meg tudjon bízni, csak úgy lehetséges, hogy tudva, vagy tudta nélkül, Istenbe, vagyis Jézus Krisztusba veti bizalmát. Ez az embertársi szeretet, ami egyszersmind Isten szeretete (mert a kettő egy),⁹ az üdvösség záloga. Akinek ez megadatik — névtelen keresztény.

Összefoglalva tehát: az a névtelen keresztény, akit anélkül, hogy az egyház megkeresztelt tagja lenne, az isteni megigazulás kegyelme már átformált. Vagyis ez a kegyelem nemcsak mint ajánlat él benne, hanem mint létezésének elengedhetetlen jellege („*egzisztenciál*”), amelyet életében valamilyen formában elfogadott. Rahner meggyőződése, hogy ez az elmélet levezethető a II. Vatikáni zsinat tanításából¹⁰, és megalapozza az egyház kapcsolatát a nem keresztény vallásokkal, sőt, a jóindulatú ateizmussal is.¹¹

Kritikus állásfoglalás

A névtelen keresztény elmélete az idők folyamán egyes körökben teológiai divattá lett, mások viszont nemcsak idegenkedtek ettől, hanem el is vetették. Az ellenséges bírálatokat nem tudnánk egy rövid cikkben részletezni. Mégis megkíséreljük négy pontban összefoglalni.

Négy bírálat

a) A névtelen keresztény fogalma önellentmondásos. Vagyis Rahner elmélete olyan hitetlenről beszél, aki mégiscsak hisz, és ezen az alapon üdvözülhet. A kérdés valójában az, hogy lehet-e kereszténység az Evangélium tudatos elfogadása nélkül? Keresztény hi-

⁹Über die Einheit von Nächsten und Gottesliebe, Schriften VI. 277-300.

¹⁰Grundkurs des Glaubens, Einführung in den Begriff des Christentums, 1976, Freiburg im Breisgau, 178.

¹¹Gaudium et spes, 19-21.

¹²Jüngel, E.: „*Extra Christum nulla salus*”, als Grundsatz natürlicher Theologie, Entsprechungen, 1980, München, 178-192.

¹³Küng, H.: *Anonyme Christen — Wozu?*, Orientierung 39 (1975) 216.

¹⁴Kruse, K. H.: „*Die anonymen Christen*” exegetisch gesehen, Münchener theologischer Zeitschrift, 18 (1967) 1-29.

¹⁵Durrwell, F. X.: *Das Heil ohne Evangelium?*, Theologie der Gegenwart 12 (1969) 71-81, I. 73. o. jegyzet 8.; a cikk francia eredetije: *Spiritus*, Cahiers de spiritualité missionnaire 32 (1967) 380-395.

¹⁶von Balthasar, H. U.: *Cordula, oder der Ernstfall*, Einsiedeln, 1966 (2. kiad.).

¹⁷Uo. 112.

Rahner válasza

¹⁸de Lubac, H.: *Paradoxe et Mystère de l'Église*, Paris 1967, 252.

tünk ugyanis E. Jüngel, a tübingeni protestáns teológus szerint minden, csak nem anonim.¹²

b) Az elmélet kisajátítja a nem keresztény vallások buzgó híveit, és rájuk erőlteti azt, amit mi hiszünk. Ezen az alapon, érvel H. Küng, a buddhista élhet azzal a meggyőződéssel, hogy a keresztény hívő is *névtelen buddhista*. Idézem: „Elmondhatunk a nem keresztény vallásokról minden szépet, igazat és jót, de ne nevezzük azokat, akik nem keresztények és nem is akarnak azok lenni, kereszténynek vagy éppen névtelen kereszténynek.”¹³

c) Az elméletnek nincsenek bibliai alapjai. Vagyis annak az üdvösség-optimizmusnak, ami Rahner érveléséből kiolvasható, éppen az ellenkezője található az Ószövetség irataiban: a végső üdvösség nem éppen a (kevés) kiválasztottak szolid reménye?¹⁴ A megtérés Krisztushoz a Szentlélek műve, és ez, ahogy ezt Szent Pál esetében az Apostolok Cselekedetei leírják, egészen más, mint az Ószövetség vagy más vallások jámborainak hit-élménye: „Isten baráti közösségébe jutni azoknak társaságából, akik Fiában már üdvözültek, nem lehetséges Krisztus tudatos ismerete nélkül. Nincs barátság anélkül, hogy a barátok ne ismernék egymást” — érvel F. X. Durrwell.¹⁵

d) Talán a legáltalánosabb és az előbbiekkal mindig együtt hangoztatott ellenvetés az egyház missziós küldetését félti a névtelen keresztény elméletének alkalmazásától. A vád szerint az elmélet relativizálja a kereszténységet, és a missziós munkát feleslegessé teszi.

Éppen ehhez az ellenvetéshez csatolnám H. U. von Balthasar 1966-ban kiadott könyvecskéjét, amelyben az egész rahneri teológiát, de különösen a névtelen keresztény elméletét bírálja. Szerinte Rahner hozzáállása felhívítja a keresztény hitet, és a kereszténységet általános humanizmusba tereli.¹⁶ Könyvének végén közöl egy képzeletbeli párbeszédet egy modern keresztény és egy kommunista komisszár között. A vita végén a keresztény az ateista komisszárnak megsúgja, hogy ő valójában névtelen keresztény. Erre a marxista: „Ezzel a tannal likvidáltatok önmagatokat.”¹⁷ Ez az ellenséges magatartás éppen H. U. von Balthasartól meglepő volt, már csak azért is, mert a két teológus addig egymást nagyra becsülte, sőt eleinte össze is dolgoztak.

Természetesen Rahner és lelkes tanítványai, akik teológiájának alapjait elfogadták, visszautasítják ezeket az ellenérveket. Rahner nem ragaszkodik az eleinte használt anonim *kereszténység* kifejezéshez. Ezt a terminológiát többek közt H. de Lubac indítványára megváltoztatta, és helyette, mint mi cikkünkben eddig, anonim *keresztényről* beszélt.¹⁸ Többszörösen hangoztatja, hogy a névtelen keresztény elméletét nem a nem keresztényeknek szánta, hanem a már hívők belügyének tekinti. Világosan beismeri, hogy elmélete *közvetlenül* a Szentírásból nem megalapozható. Van azonban az Újszövetségben legalább egy-két vonás, amely az ennek megfelelő fogalomra utal. Ilyen például a Mt 25. fejezetében található példa-

beszéd az utolsó ítéletről, amelyben az igazak nem tudnak arról, hogy jótetteiket Krisztusért tették, és mégis ezen az alapon nyerik el örök boldogságukat. A missziókért aggódó vádakat pedig azzal védi ki, hogy igazán csak ott van esély a nem keresztények megtérésére, ahol már találkozunk egyénekkkel, akiket anonim keresztényeknek nevezhetünk. Mert ez a hírhirdetés termékeny talaja, feltétel a hit tudatos elfogadására. Ahogy Rahner egyik 1970-ben kiadott cikkében írja: „az anonim jelző (a névtelen keresztény elméletében) bizonyos értelemben azt is jelenti, hogy ezen az önmagában kétes (*wesenswidrige*) állapoton felül kell emelkedni”. A névtelen keresztény benső igénye a megnevezettségre jutni.¹⁹ Hogy mennyire összefügg Rahner gondolatmenetében a névtelen keresztény és az egyház missziós hivatala, azt már olvashatjuk a teória korai megfogalmazásában:

¹⁹Rahner, Karl: *Anonymes Christentum und Missionsauftrag der Kirche*, Schriften IX. 500.

„Ha az igaz, hogy az egyház által misszionált személy már a hírhirdetés előtt útban van az üdvösség felé, sőt, ezt az üdvöt bizonyos körülmények között akkor is eléri, ha nem érte el az egyház igehirdetése; ha egyszersmind igaz, hogy az így elért üdvösség Krisztus üdve, *hiszen más nincs*, akkor ez a személy valószínűleg nemcsak névtelen istenhívő (*teista*), hanem anonim keresztény; és ez a tény nemcsak az illető benső lelki világában külsőleg láthatatlan előforduló történés, hanem bizonyos mértékben látható és észlelhető biztos folyamat” — akkor beszélhetünk anonim kereszténységről.²⁰

²⁰*Die anonymen Christen*, Schriften V. 546.

Amint látjuk, a névtelen keresztény elmélete körüli vitát, az érveket ellene és mellette szinte vég nélkül lehetne sorolni. Rahner elméletével megpróbálta azt a hiányt betölteni, amelyet a zsinat hagyott maga után. A zsinat egyrészt állította, hogy az egyházon és a kereszténységen kívüliek is elnyerhetik a megigazulás kegyelmét, és az üdvösség kapuja számukra is nyitva áll, másrészt viszont ez az üdvösség a legszorosabb értelemben a Jézus Krisztusban hívők ajándéka a bennük működő Szentlélek által. Hogy ez milyen módon lehetséges, azt a zsinat nem határozta meg. Elfogadható-e Rahner elmélete erre a „hogyan”-ra adott válaszként?

²¹Hick, John: *An Interpretation of Religion*, 1989, London, Ward, Keith: *Religion and Revelation*, 1994. Oxford.

²²Nemeshegyi Péter: *Jézus: az emberfia és Isten fia*, Távlatok 1994. 38. 689-691.

A különböző érvek és ellenérvek között az utóbbi húsz évben új, eredeti utakon indult el a pluralisztikus teológia irányzata²¹ — ennek ismertetése azonban már meghaladná írásunk kereteit. Elég legyen egy utalás Nemeshegyi Péter rövid, és szerintem kissé elhamarkodott, elvető bírálatára a Távlatok hasábjain.²² A teológus sorsszerű kötelessége korunk sürgető és elkerülhetetlen kérdéseire megfelelő választ találni. Rahner elmélete ilyen kísérlet marad mindaddig, amíg ezt egy másik, talán kielégítőbb válasz „feleslegessé” nem teszi. Ebben az esetben elbúcsúzzhatunk Rahner névtelen keresztényétől.